

Verrijkend grensverkeer

Pieter Bots In het Nederlandstalige theaterlandschap is de grens tussen Nederland en Vlaanderen minder scherp dan in andere sectoren van kunst en cultuur. Heeft het drukke grensverkeer tot kruisbestuiving geleid?

Wie in vogelvlucht het Nederlandstalige theaterlandschap overziet, zou kunnen denken dat er helemaal geen Vlaams-Nederlandse grens bestaat. Toneelgroep Amsterdam, het grootste theatergezelschap van Nederland, wordt door de Vlaming Ivo van Hove geleid, en een aantal van zijn acteurs is eveneens van Belgische origine. Tot voor kort stond de Vlaming Guy Cassiers aan het hoofd van het Rotterdamse stadsgezelschap, het ro theater, en de Vlaamse regisseur Dirk Tanghe heeft vast emploi bij de Paardenkathedraal in Utrecht. Omgekeerd wordt het grote stadsgezelschap NTGent geleid door de Nederlander Johan Simons, en in zijn kielzog is ook een aantal Nederlandse acteurs naar het zuiden afgezakt.

Bovendien vinden er volop coproducties van Nederlandse en Vlaamse gezelschappen of instellingen plaats én een hoop Nederlandse en Vlaamse theatervoorstellingen maken een tournee door het Nederlandstalige buurland.

Desondanks werpt het verschil tussen het Nederlandse en het Vlaamse theaterbeleid ook wel een obstakel op voor zulke tournees door het Groot-Nederlandse taalgebied. In Vlaanderen krijgen theatergezelschappen namelijk veel minder subsidie dan in Nederland, terwijl in Nederland de theaterpodia juist veel minder rijk bedeeld worden dan in het buurland. Dat heeft tot gevolg dat de uitkoopsommen van Vlaamse theaterproducties veel hoger zijn dan in Nederland, zodat Vlaamse producties minder snel geprogrammeerd worden.

Die verschillen in subsidiëring zijn ook zichtbaar in de programmering van de Nederlandse en Vlaamse theaters. Nederlandse schouwburgdirecteuren moeten hun eigen broek ophouden, en daarom programmeren ze veel commerciëler dan hun Vlaamse collega's. Maar liefst tachtig procent van de programmering van Nederlandse theaters bestaat uit niet-gesubsidieerde theaterproducties, zoals

cabaretvoorstellingen, musicals en vrije producties. In Vlaanderen is dat slechts 42 procent.

Daar staat tegenover dat vlakkevloertheaters in Nederland een speciale opdracht hebben om gesubsidieerd theater, en dus ook Vlaams toneel te programmeren. Bovendien krijgt een aantal Nederlandse en Vlaamse theaters, de zogenaamde Vuurtorens, sinds 2000 extra subsidie om producties uit het andere land te programmeren en publicitair te ondersteunen. Of het Vuurtorenbeleid voortgezet wordt, is overigens onzeker. Dit voorjaar wordt over de toekomst ervan beslist.

Vlaamse golf

Zowel het Vlaamse Theater Instituut (VTI) als het Theater Instituut Nederland (TIN) hebben vorig jaar onderzoek gedaan naar de hoeveelheid Nederlandse en Vlaamse theatervoorstellingen die naar de respectievelijke buurlanden op tournee gingen. Dat leverde verrassende resultaten op. De heersende mening is namelijk dat er tegenwoordig minder Vlaams theater in Nederland te zien is, maar het blijkt dat het aantal Vlaamse en Nederlandse speelbeurten en producties over de grens de afgelopen jaren juist is toegenomen!

Twintig jaar geleden werd er gerept van een Vlaamse golf die het Nederlandse theaterlandschap overspoelde; inmiddels zou je kunnen zeggen dat de stromen gemoedelijk twee kanten uit over het vlakke land kabbelen. Zo hoeven Nederlanders helemaal niet zo erg te treuren over Johan Simons' vertrek naar het 'buitenland': zijn voorstellingen zijn nog volop in Nederland te zien. Net als de voorstellingen van Guy Cassiers bij Het Toneelhuis na zijn

Nederlandse schouwburgdirecteuren programmeren veel commerciëler dan hun Vlaamse collega's

terugkeer naar Antwerpen nog altijd in Nederland op tournee blijven gaan.

Toch ligt de werkelijkheid genuanceerder. Het Nederlandstalige theaterlandschap kent allerlei hoeken en gaten, die bij een groot deel van de inwoners van de buurlanden niet bekend zijn. Er zijn nog altijd een hoop vooraanstaande Nederlandse regisseurs en gezelschappen die niet of nauwelijks in België bekend zijn, zoals het NNT van Koos Terpstra of de voorstellingen van Het Nationale Toneel of Oostpool. Ook kleinere groepen als Annette speelt, Alex d'Electrique, mugmetdegoudentand of Carver roepen bij het Vlaamse publiek een groot vraagteken op. Ze spelen nooit in België.

En omgekeerd is er ook heel veel Vlaams theater waar het Nederlandse publiek weinig weet van heeft. Olympique dramatique, Ravel Ruëll, Wayn Traub en Abattoir Fermé zijn namen die wel in vakkringen rondzoemen, maar niet of nauwelijks in Nederland te zien zijn geweest.

In beide gevallen heeft het Vlaams-Nederlands Theaterfestival een belangrijke rol als *postillon d'amour* gespeeld. Juryleden uit beide landen wezen op pareltjes die over de grens onbekend zijn, en hebben zodoende bijgedragen aan de bekendheid in het andere land. Het werk van Eric de Volder heeft op die manier in Nederland een kleine groep liefhebbers gekregen. En als Vlamingen wel weet hebben van bijvoorbeeld Koos Terpstra of Johan Doesburg, dan is dat vooral te danken aan dat reprimafestival dat tussen 1991 en 2004 in een Nederlandse én een Vlaamse stad werd gehouden en vanaf dit jaar in een gewijzigde opzet wordt voortgezet. Het festival heeft daardoor in belangrijke mate geholpen om het Nederlandstalige theater te ontgrenzen – ook al bleef die kennismaking beperkt tot die paar voorstellingen in augustus en september.

Toch was de grote Vlaamse slag al voor de oprichting van het theaterfestival gemaakt. Rond het midden van de jaren tachtig raakte men in Nederland ineens in de ban van het Vlaamse theater. De theaterproducties van Ivo van Hove, Luk Perceval, Dirk Tanghe, Jan Lauwers, Jan Decorte, Jan Fabre en anderen kenden een sensitiviteit, een durf en een theatraliteit waar men in Nederland niet over uitgepraat raakte.

De grote waardering van publiek en pers heeft ertoe bijgedragen dat die Vlaamse groepen ook een groot deel van hun bestaansrecht verwierven door dat Nederlandse succes. Nederlandse tournees waren uitgebreid, en vaak werd hier meer dan de helft van de omzet binnengehaald.

En toen begin jaren negentig in Nederland belangrijke posten in Eindhoven, Utrecht en Rotterdam verdeeld moesten worden, waren Vlaamse getalenteerde theatermakers Ivo van Hove, Dirk Tanghe en Guy Cassiers de aangewezen personen om die zetels in te nemen. Overigens waren zij niet de eerste Vlamingen in

Nederland: Franz Marijnen ging al in 1976 het ro theater leiden, en aan het hoofd van de Groningse Voorziening heeft een tijd de Vlaamse tandem Pol Dehert en Herman Gillis gestaan.

Die noordwaartse beweging was noodgedwongen: in de jaren tachtig en negentig zat het Vlaamse theaterbestel op slot en kregen de vernieuwende theatermakers kans om met structurele subsidie vaste voet aan de grond te krijgen.

Er hebben rond die tijd ook wel wat zuidwaartse bewegingen plaatsgevonden, maar die zijn niet zo overstelpend geweest dat je zou kunnen spreken van een Hollandse golf. Wel is er in de jaren negentig een soort draaikolk geweest, die zowel Nederlandse als Vlaamse theatermakers en gezelschapjes met elkaar vermengde. Het centrum van die maalstroom is dan zonder enige twijfel Jan Joris Lamers en zijn Maatschappij Discordia geweest. Lamers en de andere leden van Discordia zijn van grote invloed geweest op kleine toneelspelerscollectieven als Dood Paard, 't Barre Land en tg. Monk (in Nederland) en STAN, De Roovers, Dito Dito, Compagnie De Koe en De Onderneming (in Vlaanderen). Deze Vlaamse en Nederlandse groepjes hebben in de loop der jaren vaak met elkaar samengewerkt, speelden op de *fin de saison*-festivals van Discordia en waren ook verenigd in het geregeld optredende repertoiregezelschap De Vere.

Deze groepen en initiatieven rondom Discordia spelen zich in de marge van het theater af: de collectieven werken bijvoorbeeld zonder uitzondering in de kleine zaal. Maar ze hebben wel een belangrijke stempel op de Nederlandstalige theatervernieuwing van de jaren negentig gedrukt, en nog steeds is er een intensief wederzijds verkeer met tournees in beide landen. Als het Vlaams-Nederlandse theater op één punt tot een synthese gekomen is, dan is het wel geweest in die draaikolk rond Discordia.

Blik naar het oosten

Zoals er in de jaren negentig een stroom noordwaarts was omdat er toen in Nederland in Eindhoven, Utrecht en Rotterdam (en later in Amsterdam) plek vrijkwam, zo is er recentelijk om dezelfde reden een kleine beweging in omgekeerde richting geweest. Guy Cassiers en Johan Simons konden artistiek directeur worden van twee grote gezelschappen in, respectievelijk, Antwerpen en Gent. Cassiers is daardoor weer teruggekeerd naar zijn geboortegrond, Simons kan in België zijn vleugels verder uitslaan. Zijn ambities reiken echter veel verder dan het Nederlandse taalgebied. Zijn gezelschap NTGent is niet alleen een structurele samenwerking aangegaan met Toneelgroep Amsterdam, maar ook met de Schaubühne am Rosa Luxemburgplatz in Berlijn en de Münchener Kammerspiele.

Simons is overigens niet de enige Nederlandstalige theatermaker die de blik naar het oosten heeft gericht. Luk Perceval, voorheen de voorman van Het Toneelhuis in Antwerpen, is sinds vorig jaar vast in dienst bij de Berliner Schaubühne. Het zijn wellicht de eerste schreden naar een Europese samenwerking die niet alleen de landsgrens, maar ook de taalgrens overschrijdt.

Midden jaren tachtig raakte Nederland ineens in de ban van het Vlaamse theater

Het grensverkeer heeft vanzelfsprekend gezorgd voor een verrijking van het Nederlandse en het Vlaamse theater. De uitzinnige, effectvolle feestjes die Dirk Tanghe op het toneel zet, geven het Nederlandse theater meer kleur; de video-experimenten die Guy Cassiers onderneemt in zijn literatuurbewerkingen, zoals in het Proust-vierluik, hebben een wezenlijke bijdrage geleverd aan het multimediale theater in Nederland en ook de wervelende straatcultuur die Arne Sierens en Alain Platel in hun voorstellingen de Nederlandse schouwburg in gebracht hebben, is een overrompelende aanvulling op het nuchtere Hollandse theater.

Omgekeerd zijn de verontrustende montagevoorstellingen en de strenge neoclassicistische ensceneringen van Gerardjan Rijnders in de jaren tachtig en negentig evenzeer voor het Vlaamse theaterpubliek een eyeopener geweest, als het dat voor Rijnders' landgenoten was. En de grote plannen van Johan Simons in Gent geven het hele Vlaamse theater een nieuwe impuls. Bij NTGent bouwt hij voort op de theatertaal die hij vroeger bij zijn eigen gezelschap (ZT)Hollandia op onherbergzame locaties heeft ontwikkeld, en die ook in Vlaanderen diepe indruk heeft gemaakt. Het zijn regisseurs met een eigen stijl en eigen thematiek die het theater van hun noorder- of zuiderburen nog veelkleuriger maken.

Opmerkelijk exotisch

Heeft dat grensverkeer ook voor wederzijdse kruisbestuivingen gezorgd? Zijn Nederlandse theatermakers ook daadwerkelijk beïnvloed door Vlaamse collega's – en vice versa? Die vragen zijn niet zo gemakkelijk te beantwoorden. Er zijn ook geen generaliserende conclusies over te trekken. Sommige theatermakers zijn duidelijk invloedrijk – of moet je zeggen: trendsetter – geweest. Zo is het zonneklaar dat de transparante speelstijl en de terloopse dramaturgie van Jan Joris Lamers school heeft

Pieter Bots

is theatercriticus voor *Het Parool* en *TM Tijdschrift over theater, muziek en dans*

gemaakt in Vlaanderen. En Ivo van Hove heeft ongetwijfeld het voortouw genomen bij de herontdekking van de schouwburgzaal. Samen met zijn vaste vormgever Jan Versweyveld heeft hij aangetoond dat de toneellijst geen onwrikbaar obstakel hoeft te zijn om voorstellingen met een moderne mise-en-scène te maken: zij braken door de ‘manteau’ heen, door het speelvlak deels over de eerste speelrijen te leggen, of door ook een tribune op het achtertoneel neer te zetten. Sindsdien vinden veel Nederlandse theatermakers het weer een uitdaging om te kijken hoe je die schouwburgzaal, een relict van een negentiende-eeuwse manier van theatermaken, speelbaar kunt maken.

En ook de zeer sensitieve speelstijl die spelpedagoge Dora van der Groen acteurs bijbracht (docente van talloze Vlaamse regisseurs en acteurs die in de jaren negentig doorbraken), heeft zeker – bewust of onbewust – school gemaakt bij Nederlandse theatermakers.

Je vindt een verwante speelstijl bijvoorbeeld terug bij Theatergroep Hollandia, en omdat een aantal Vlaamse acteurs bij Nederlandse gezelschappen aan de slag gingen, zullen zij de andere acteurs ook geïnfecteerd hebben met het ‘denkende en voelende spelen’ van Dora van der Groen.

Ten slotte zijn Nederlanders geïnspireerd door de vrijheid waarmee veel Vlaamse theatermakers hoge en lage cultuur met elkaar mixen. Luk Perceval maakte eind jaren tachtig het volkse spektakel *Wilde Lea*, Dirk Tanghe vermengt regelmatig de popcultuur in zijn voorstellingen en de voorstellingen van Arne Sierens en Alain Platel zijn ook een zinderende cocktail van volkstaal, streetdance, opera- en popmuziek. Als zij de Hollandse theatermakers niet beïnvloed hebben, dan hebben ze wel meegeholpen om de grens te slechten die er tussen hoge en lage cultuur bestaat. Toen Ivo van Hove tussen 1998 en 2004 het Holland Festival leidde, heeft hij ook geprobeerd het gesloten bastion

van de vermeende elitecultuur open te breken, bijvoorbeeld door veel aandacht aan popmuziek te besteden.

Maar hoezeer het Nederlandse en Vlaamse theater ook met elkaar vermengd zijn, een eenheid zal het nooit worden. En het verschil zal er ook altijd blijven. Wie in – bijvoorbeeld – de Brakke Grond op de bonnefooi een voorstelling van een klein Vlaams gezelschap ziet, wordt wel degelijk vaak verrast door theater dat bezien met Hollandse ogen opmerkelijk exotisch kan aandoen. Theater dat grensoverschrijdend fysiek is, zoals dat van Jan Fabre en Wim Vandekeybus, of dat haakt aan Ensorachtige, spookachtige esthetiek, of de exuberantie heeft van Breughel, zoals in de voorstellingen van Eric de Volder of Abattoir Fermé. En natuurlijk altijd theater dat gesproken is in het Vlaamse accent dat voor Nederlanders zo sappig klinkt.

‘We moeten te veel op tournee’

Interview Ivo van Hove

Anita Twaalfhoven Ivo van Hove is directeur en artistiek leider van Toneelgroep Amsterdam. Hij kwam indertijd naar Nederland, omdat er in Vlaanderen te weinig ruimte was in het circuit van de grote zalen. Inmiddels ziet hij een tegenovergestelde beweging ontstaan, van artistiek leiders die Nederland inruilen voor Vlaanderen.

‘Het Vlaamse theaterlandschap ziet er anders uit dan het Nederlandse’, zegt Ivo van Hove. ‘Niet alleen omdat het om een kleiner gebied gaat, het is ook anders gestructureerd. Minister Anciaux kiest expliciet voor een versterking van de positie van de grote gezelschappen, met relatief hogere subsidies. De drie grote Vlaamse gezelschappen, het NTGent, Het Toneelhuis in Antwerpen en de KVS in Brussel, fungeren als vlaggenscheppen. Met als de bootjes daaromheen de kleinere, rondreizende gezelschappen. In Nederland is het motto daarentegen “hoe meer zielen hoe meer vreugd”. Het theaterbeleid lijkt een ode aan de versplintering.’

Dat begint al bij de theateropleidingen, stelt hij. ‘Het is geen politiek correcte gedachte, maar het onderwijs in Nederland is niet scherp en niet kritisch genoeg. De selectie is te soepel en een te groot aantal mensen studeert af. Als beginnend theatermaker kun je vervolgens tien jaar lang bezig blijven bij werkplaatsen, ook

zonder één succes te behalen. En uiteindelijk wil elke regisseur het liefst een eigen gezelschap. Het aantal subsidieaanvragen neemt dan ook met elke nieuwe kunstenplanperiode toe. Met als gevolg dat het voor de grote gezelschappen steeds moeilijker is om uit te breiden. De overheid kort onze subsidies met de meest absurde argumenten. Zoals “dan vlieg je maar geen regisseurs meer in uit Japan!”. Maar een vliegticket meer of minder heeft nauwelijks invloed op de begroting. Subsidiegevers weten vaak niet waarover ze spreken. Ik ben hier indertijd naar toe gekomen, omdat er voor jonge theatermakers in Vlaanderen geen plek was in de grote zaal. Maar nu zie je een tegenovergestelde beweging ontstaan. Zo is Guy Cassiers van het ro theater vertrokken naar Het Toneelhuis en Johan Simons is van ZT Hollandia naar het NTGent gegaan. Ik ben een van de laatst overgebleven Vlaamse artistiek leiders in Nederland.’